

Recenze / Reviews

Důvěrná rozmluva s Nefertiti

Nofretete – tête-à-tête

BŘETISLAV VACHALA

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Man sieht oft etwas hundert Mal, tausend Mal,
ehe man es zum allerersten Mal wirklich sieht.
(Christian Morgenstern)

Mezi nejslavnější světová umělecká díla bezesporu patří malovaná vápencová bysta královny Nefertiti, manželky náboženského reformátora Achnatona, který vládl přibližně v letech 1348–1331 př. n. l. Původ této *velké královské manželky, jeho milované, paní Obou zemí* sice neznáme, ale jisté je to, že zaujímala zcela mimořádné postavení nejen jako hlavní Achnatonova manželka a matka jejich šesti dcer (a dokonce snad i Tutanchamona??), ale také jako horlivá vyznavačka a kněžka jediného boha slunce a světla Atona, a to prokazatelně až do předposledního (16.) roku Achnatonova panování (A. Van der Perre, The Year 16 graffito of Akhenaten in Dayr Abū Hinnis. A Contribution to the Study of the Later Years of Nefertiti, *Journal of Egyptian History* 7 [2014], no. 1, 67–108). Nic bližšího ovšem nevíme o tom, jak a kdy zemřela.

Nefertitinu bystu nalezl 6. prosince 1912 německý egyptolog Ludwig Borchardt (M. L. Bierbrier [ed.], *Who Was Who in Egyptology*, 4th Revised Edition, London 2012, 68–69) při odkrývání cihlového domu a dílen sochaře Thutmose v rozvalinách Achnatonova sídelního města Achetatonu (dnešní Tell el-Amarně). Právě sochař Thutmose byl nepochybně autorem této 49 cm vysoké bysty, u níž dodnes není jasné, zda měla sloužit jako sochařský model nebo být veřejně vystavena v rezidenci či chrámu. V každém případě bysta zůstala nedokončena, když do levého očního důlku nebylo zasazeno oko z horského křišťálu a také nebyly opracovány postranní partie ramen.

Přebal knihy: Sam Bardaouil – Till Fellrath: *Nofretete – tête-à-tête. Wie Kunst gemacht wird – Künstler, Museum und Publikum / Tea with Nefertiti. The Making of the Artwork by the Artist, the Museum and the Public*. Genève – Milano: Skira editore. 263 stran s barevnými a černobílými fotografiemi. ISBN 978-88-572-2432-9.

Nález Nefertitiných bystu „odstartoval“ její následnou stoletou anabázi provázenou utajovanými cestami, diplomatickými jednáními, silnými emocemi a obdivem, a ovšem i seriózním bádáním generací egyptologů, historiků umění a přírodovědců. Neočistěná a nerestaurovaná královnina bysta nicméně nepůsobila dojem vrcholného uměleckého díla

v okamžiku nálezu, ani při klíčovém dělení archeologických nálezů 20. ledna 1913, které proběhlo jen za svitu svíček ve skladu výkopového domku německé expedice v Tell el-Amarně. Navíc bylo již předem domluveno, že nalezené sádrové modely případnou německé straně, a zmíněné bysta byla mezi ně rovněž zařazena. Vrchní inspektor Egyptské památkové správy Gustave Lefébvre tedy podepsal oficiální protokol a bysta mohla být zcela legálně odeslána do Berlína.

Jelikož výzkumy, které uskutečňoval Borchart z pověření Německé orientální společnosti financoval německý obchodník a mecenáš James Simon (M. L. Bierbrier, *op.cit.*, 512) a jemu také byla udělena výkopová licence, přešla královnina bysta do jeho soukromého vlastnictví. A tak se prvním Nefertitiným domovem v Německu stala Simonova berlínská vila na Tiergartenstraße 15a. Prozíravý Borchart si však vymínil, aby se následujících deset let o bystě vůbec nemluvilo, nepasalo a nebyla veřejně vystavena. Také publikaci restaurované Nefertitiny bysty s její první barevnou fotografií uveřejnil až v roce 1923 (L. Borchart, *Porträts der Königin Nofret-ete aus den Grabungen 1912–1913 in Tell el-Amarna*, Leipzig 1923, tabule 2–6). Mezitím Nefertiti změnila již od 20. října 1913 svou „adresu“, a to když ji Simon trvale zapůjčil Egyptskému muzeu (umístěnému v budově Nového muzea) a následně jí 11. července 1920 daroval Prusku.

První veřejná prezentace Nefertitiny bysty v berlínském Novém muzeu v roce 1924 vzbudila doslova „senzaci“, ale zároveň vyvolala ostrou francouzskou a egyptskou reakci. Je třeba si uvědomit, že Egyptská památková správa byla tehdy v rukou Francouzů a že egyptologie a získávání egyptských starožitností představovalo pole nesmlouvavého mezinárodního zápolení, zvláště Francouzů, Britů a Němců. Ústy ředitele správy Pierra Lacaua Egypt také zažádal o okamžité vrácení bysty s tím, že jinak Borchartovi zastaví veškeré archeologické práce. Vášně zklidnila až následná diplomatická jednání a kompromisní návrh na výměnu bysty za dvě jedinečné sochy z káhirskeho muzea.

Náhlé rozuzlení celé situace přinesl až podzim roku 1933. Pruský ministerský předseda Hermann Göring tehdy vytvořil – snad i s přispěním říšského ministra propagandy Josefa Goebbelse – strategii s cílem získat Egypt jako klíčového spojence fašistického Německa v Africe. K podpoření tohoto plánu sdělil již 10. října 1933 německý velvyslanec v Káhiře Eberhard von Stohrer králi Fuádovi I. zprávu o brzkém navrácení bysty Egyptu, což však vzápětí přivedlo říšského kancléře Adolfa Hitlera k jednomu z jeho hysterických výbuchů. Bystu totiž obdivoval a rozhodně ji nehodlal vrátit či vyměnit. Počítal naopak s tím, že bude okázale vystavena v plánovaném Egyptském muzeu v jeho nové světové metropoli Germanii, projektované Albertem Speerem.

Během 2. světové války byla Nefertitina bysta z bezpečnostních důvodů ukryta v bunkru v berlínské zoologické zahradě a v březnu 1945 převezena do solného dolu u Kaiserody v Durynsku. Odtud ji Američané po válce odvezli do Frankfurtu nad Mohanem a následně umístili v Zemském muzeu ve Wiesbadenu, které sloužilo jako *Central art collecting point*. Až v roce 1956 se vrátila do Západního Berlína

(do Egyptského muzea v Dahlemu, poté v Charlottenburgu). Popsaná anabáze světoznámé bysty „nejkrásnější ženy starověku“ skončila v roce 2009, když se konečně vrátila na své „původní“ místo v rekonstruovaném berlínském Novém muzeu, kde se navíc v letech 2012–2013 stala ozdobou velice zdařilé reprezentační výstavy *Ve světle Amarny – 100 let nálezů Nefertiti* (F. Seyfried [ed.], *Im Licht von Amarna – 100 Jahre Fund der Nofretete*, Petersberg 2012).

Nutno ovšem připomenout, že Egypt se dodnes nesmířil s Nefertitinou ztrátou a opakovaně požaduje její vrácení, když figuruje na prvním místě seznamu deseti nejvýznamnějších staroegyptských památek, které Egypt chce vrátit z Německa, Francie, Velké Británie a Itálie. Naposledy požádal Egypt o navrácení bysty úředním dopisem tehdejšího generálního tajemníka Nejvyššího výboru starožitností Zahiho Hawasse z 2. ledna 2011, a to se souhlasem předsedy egyptské vlády (Z. Hawass, *Discovering Tutankhamun. From Howard Carter to DNA*, Cairo – New York 2013, 251). Nyní se však zdá, že po egyptské revoluci 25. ledna 2011 byla celá záležitost následkem egyptských vnitrostátních problémů poněkud odsunuta do pozadí.

V současné době se Nefertiti považuje za jednu ze tří nejslavnějších dam v dějinách světového umění, a to společně s Monou Lisou (La Gioconda) od Leonarda da Vinci a Sixtinskou Madonou od Raffaela. Všechny tři se staly věčnými ikonami ženské krásy a půvabu. To však nebrání tomu, aby se Nefertitina mistrovská bysta (D. Wildung, *Die vielen Gesichter der Nofretete*, Ostfildern-Ruit 2013) nestala mocným inspiračním zdrojem současných výtvarných umělců, zvláště sochařů, kteří jí svým osobitým tvůrčím projevem a celkovou koncepcí dodávají zcela odlišný výraz a obsah a diváka nutí k zamýšlení nad samotnou podstatou umění a naprosto svobodným tvůrčím úsilím. Typické dílo v tomto smyslu představuje křiklavými barvami malovaná sádrová bysta šilhavé Nefertiti od Hanse-Petera Feldmanna (2012), jehož provokujícímu a ironizujícímu stylu neunikla ani Venuše Milétská nebo Michelangelův David. A tato bysta je také vyobrazena na obálce dvoujazyčné publikace doprovázející zcela ojedinělou a mimořádně úspěšnou výstavu *Důvěrná rozmluva s Nefertiti* s podtitulem *Jak se dělá umění – umělec, muzeum a publikum*, která začala v roce 2012 v Arabském muzeu moderního umění v katarské Dauhá a poté byla prezentována v Ústavu arabského světa v Paříži (2013), Ústavu moderního umění ve Valencii (2013) a nakonec ve Státním muzeu egyptského umění v Mnichově (2014).

Vzájemné úzké propojení umělec – muzeum – publikum má řadu aspektů, které někdy mohou současně vyvolat kladnou i negativní reakci, jak dobře dokládá následující experimentální kombinace starověkého umění se současným. A týká se právě Nefertitiny bysty. Dva maďarští umělci Bálint Havas a András Gálík, kteří si říkají *Little Warsaw*, vytvořili bronzovou bezhlavou sochu stojící nahé ženy, jež svými rozměry odpovídala Nefertitině bystě. Tato socha byla s úspěchem vystavena v maďarském pavilonu na Benátském bienále v roce 2003. Se souhlasem tehdejšího ředitele Egyptského muzea v Berlíně Dietricha Wildunga byla na krátkou dobu

dne 26. května 2003 originální královnina bysta nasazena na „její“ novodobé bronzové tělo. Celá akce byla v berlínském muzeu dokumentována filmově a fotograficky, což ostatně představuje jeden z exponátů této výstavy (s. 58–61, 216–219). Tento nápaditý experiment však vzbudil ostrou negativní egyptskou reakci, když zmíněný Zahi Hawass ho označil za zneuctění královské osoby (Z. Hawass, *op.cit.*, 250) a Wildungovi odebral (neexistující!) licenci na archeologické práce v Egyptě.

Na výstavě jsou zastoupena díla 43 novodobých světových umělců a uměleckých skupin, ať už se jedná o jejich sochy, trojrozměrné předměty z různých materiálů, malby, kresby, fotografie a fotomontáže, nebo i archivní materiály a publikace, přičemž důraz je kladen na způsob jejich prezentace s ohledem na autorem zamýšlené pojetí, význam a funkci díla. Publikace zahrnuje kromě katalogové části (s. 159–253) také rozhovory autorů výstavy a zajímavá historická a uměnovědná pojednání (s. 20–157), mezi nimi například i studie o životě a díle egyptského sochaře Mahmúda Muchtára a pozapomenutého malíře Georgese Hanny Sabbára. Právě nejslavnější dílo zakladatele moderního egyptského sochařství Muchtára, kterým je sousoší *Nahdat Misr* („Obroda Egypta“; H. Nováková, *Egyptské výtvarné umění ve 20. století – modernizace a moderna*, Praha 2011, 133), odhalené v Káhiře v roce 1928 (poprvé ale vystaveno v Paříži již v roce 1920) a představující první národní monument od faraonských dob, inspirovalo k jeho vzniku – stejně jako mnohé romanopisce, dramatiky, básníky, malíře a sochaře – klíčové staroegyptské téma znovuzrození (F. A. Hassan, *Memorabilia: archaeological materiality and national identity in Egypt*, in: L. Meskell [ed.], *Archaeology Under Fire. Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, London – New York 1998, 200–216 [206]).

Mezi výstavní exponáty však současně patří autentické staroegyptské památky, takže je zde dokonale propojené starověké umění s novodobým, čímž je i naplněna ústřední myšlenka výstavy *All art has been contemporary*. Vrátime-li se ke královně Nefertiti, asi by se divila, jak je i v dnešním světě všudypřítomná. Vždyť kromě novodobých uměleckých děl ji hojně připomíná vědecká i populární literatura, filmové dokumenty, různá *ex libris* (K. Konrad – P. Pamminer, *Ex libris von Ägyptologen*, 2. korrigierte und erweiterte Auflage, Göttingen 2014, 158–160), poštovní známky vydané u příležitosti 100. výročí nalezení její bysty (Německo, Monako, Mozambik, Niger, Togo), egyptské šicí stroje Nefertiti nebo i egyptské cigarety nesoucí její jméno. A tak stejně jako my bychom jí chtěli položit mnoho (ne)egyptologických otázek, jistě by se ptala i ona nás. Takže: *“Nefertiti, would you care for a cup of tea? There may be one or two things that you might want to say...”* (s. 63).

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@ff.cuni.cz.

Záznam a analýza digitálních dat v antropologii

Recording and analyzing digital data in anthropology

ANNA MARIA KUBICKA

Department of Human Evolutionary Biology, Faculty of Biology, Adam Mickiewicz University in Poznań

The relatively new field of virtual anthropology, which has been developing for over 20 years, is associated with technological advances in clinical imaging. *Záznam a analýza digitálních dat v antropologii*, edited by Petra Urbanová, Mikoláš Jurda and Martin Čuta and published in 2015 by MUNI Press, is a useful book discussing theoretical and practical aspects of the use of modern methods for analysing human diversity. The book is divided into four thematic areas of virtual anthropology and describes how to analyse human biology using contemporary technology. The first three chapters were written by Mikoláš Jurda; Martin Čuta is the author of the last part of the book.

Book cover: Urbanová P, Jurda M, Čuta M. 2015. *Záznam a analýza digitálních dat v antropologii*. MUNI Press, Brno, The Czech Republic, 120 pp. ISBN: 978-80-210-7754-6.